

XVI. YÜZYIL TEZKİRELERİNDE ZÂTÎ

Özlem GÜNGÖR*

ÖZET

Klâsik Türk Edebiyatı, asıl klâsik formuna XVI. yüzyılda ulaşır. Bu yüzyıl içerisinde Bâkî hariç tutulduğunda üç büyük şair göze çarpar. Bunlar: Necâtî Bey, Zâtî ve Hayâlî Bey'dir. Edebiyat araştırmacılarının görüş birliğine vardıkları hususlardan birisi Necâtî Bey'in Klâsik edebiyatımızın ilk büyük edebî mektebi olduğudur. XV. yüzyılın edebî birikimini kendine özgü bir terkiplerle damgalayan Necâtî Bey, Bâkî ile zirveye ulaşacak olan tarzın kurucusudur. Necâtî Bey ile Bâkî arasındaki şairlerden Hayâlî Bey, müstesna bir şiir kabiliyeti taşımakla birlikte bir edebî mektep oluşturacak hareket tarzına sahip değildir. Necâtî Bey ile Bâkî arasında ikinci mektep eldeki verilere göre Zâtî'dir.

Zâtî, tezkirelere göre tahsilinin kıtlığına rağmen kabiliyet ve zekâsının üstünlüğü ile kendi döneminin üslup sahibi ve önde gelen bir şairi olarak kabul edilir. Zâtî'nin çok sayıdaki şiiri ve Bayezid Camii avlusundaki remil dükkânı; döneminin genç şairleri için bir mektep, yetişkin şairleri için de bir meclis görevi ifa eder. Zeki, nüktedan, hazırcı ve kalender bir edebî portre ile tezkirelerde yer alan Zâtî, zaafı ve erdemleri ile tanınmaya değer bir şahsiyet olarak XVI. yüzyıl tezkirelerinde kendisine yer bulur.

Bu makalede XVI. yüzyıl tezkirelerindeki Zâtî maddeleri çerçevesinde dönem içerisinde oluşturulan Zâtî algısı karşılaştırmalı olarak irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Zâtî, Necâtî, Bâkî, Hayâlî, Klâsik Türk Edebiyatı, edebî mektep.

ZATI IN XVI. CENTURY BIOGRAPHIES

ABSTRACT

Classical Turkish Literature reaches its real classical form in the 16th century. There are three great poets excuding Baki in this century. These include: Necati Bey, Zati and Hayâli Bey. One of the points that the literature researchers agree is that Necati Bey is the first great literary school of our classical literature. Necati Bey, who marked the 15th century literary accumulation with his own unique combination, is the founder of the style that was to reach its peak with Baki. Hayali Bey, one of the poets living at a time between Baki and Necati Bey, didn't have an action to make up a literary school although he had an exceptional poetry skill. According to the available data Zati is the second school between Baki and Necati Bey.

Despite having a low education, with superiority of his ability and wisdom Zati is considered to be the greatest master poet of his term. Zati's many poems and sand fortune shop in the courtyard of

* Niğde Üniversitesi, Sos. Bil. Enst., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi,
e-posta: oslem_qunqorr@hotmail.com

Beyazıt Mosque functions as a school for young poets of his period and a council for adult poets. Taking place in biographies with a smart humorous repartee and carefree literary portrait, Zati appears in the 16th century biographies as a personality recognized with his weaknesses as well as his virtues.

In this article the perception of Zati that was formed for him within his era will be scrutinized comparatively by scanning the Zati features in the 16th century biographies.

Keywords: Zati, Necati, Baki, Hayali, Classical Turkish Literature, literary school.

ZÂTÎ

(D: H. 876 / M. 1471 - Ö: H. Ramazan 953 / M. Kasım 1546)

I. Hayatı

a) Ailesi

Tezkireler Zâtî'nin ceddine ait bilgi vermezler. Ancak Âşık Çelebi'deki bizzat Zâtî'den aktarılan bir kayıttta iki kayınbiraderi olduğundan hareketle evlendiğini çıkarabiliyoruz. Ancak çocuğu olduğuna dair kesin bilgi yoktur. Sadece Cafer adında bir uşağının bulunduğunu öğreniyoruz (Kılıç, 2010: III-1584).

b) Doğum yeri ve tarihi

Zâtî'nin doğum yerinin Balıkesir olduğu hususunda bütün tezkireler ittifak halindedir (İsen, 1998: 194; Canım, 2000: 262; Solmaz, 2005: 152; Kılıç, 2010: III-1573; Sungurhan, 1999: 315; Sungurhan, 1994: 68; İsen, 1994: 215). Zâtî'nin doğum tarihi hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde şairin bizzat kendisi tarafından belirtildiğine göre 876 / 1471'dir (Kılıç, 2010: III-1573; Sungurhan, 1999: 315; İsen, 1994: 215). Sehî ve Latîfî şairin asıl isminin Bahşi olduğunu söylemektedirler (İsen, 1998: 194; Canım, 2000: 262). Âşık Çelebi ise halk arasındaki rivayete dayanarak asıl adının Satılmış olduğunu ancak halkın tahrif ederek Satı dediğini kaydeder (Kılıç, 2010: III-1573; İsen, 1994: 215). Yine Âşık Çelebi aynı yerde Zâtî'den hareketle adının 'İvâz olduğunu ve 'İvâz sözcüğünün ebcedle doğum tarihini verdiğini aktarır (Kılıç, 2010: III-1573). Gelibolu Âlî de şairin asıl adının 'İvâz olduğunu kaydeder (İsen, 1994: 215). 'İvâz sözcüğünün ebceddeki değeri 876 hicri yılını verdiğine göre, Zâtî'nin Âşık Çelebi'ye aktardığı bu bilginin doğruluğundan kuşku duymaya gerek yoktur. Hasan Çelebi ve Beyânî, Zâtî'nin asıl adının 'İvâz olduğunu kaynak vermeden Âşık Çelebi tezkiresinden aynen aktarırlar (Sungurhan, 1999: 315; Sungurhan 1994: 68).

c) Öğrenim Durumu

Âşık Çelebi, Zâtî'nin medrese ilimlerinden ('ulûm-ı âliye) ve sair estetik bilimlerden (fünûn-ı bedi'iyye) hiçbir şey bilmediğini söyler ve ancak birazcık Farsça bildiğini ilave eder (Kılıç, 2010: III-1573). Onun bu tespitinden şairin yeterli bir eğitim hayatından geçmediği ve kendi kendini yetiştirdiği

anlaşılmaktadır. Ancak Âşık Çelebi'deki şu rivayet Zâtî'nin Farsçaya dair eğitim almamasına rağmen hafızasının gücünü, dikkatinin derecesini ve zekâsının keskinliğini göstermektedir. Zâtî'nin bulunduğu yerde kendisine Farsçadan bir mana tercüme edilip okunduğunda “*Bu mana Farsçada filanın filan beytinden tercüme edilmiş*” der imiş. Ancak kendisi tercüme edip okusa etrafındakiler “*Bu mana Farsçadan tercümedir*” dediklerinde “*Benim Farsça bilmediğimi bilirsiniz*” der imiş (Kılıç, 2010: III-1573). Bu anekdot aynı zamanda Zâtî'nin nüktedanlığına ve hazır cevaplılığına bir delildir.

d) Mahlası

Sehî ve Âşık Çelebi, şairin şiir söylemek için mahlasa ihtiyaç duyduğunda halk arasında Satı ismiyle bilinmesinden hareketle bu Satı'yı Zâtî şekline dönüştürerek mahlasını bizzat kendisinin ürettiğini belirtirler (Kılıç, 2010: III-1573; İsen, 1994:2015).

e) İstanbul'a Gidişi ve İstanbul Hayatı

Âşık Çelebi tarih belirtmeden şairin şiir hevesi ile İstanbul'a geldiğini ömrünü İstanbul ve Edirne'de geçirdiğini söyler (Kılıç, 2010: III-1573). Sehî, şairin Şeyh Vefa tarikatına mensup bir derviş olduğunu belirtir (İsen, 1998: 194). Âşık Çelebi Zâtî'nin sağır olduğunu kaydeder (Kılıç, 2010: III-1577). Âşık Çelebi şairin İstanbul'da sürekli geçim derdi çektiğini sıradan müderrislere, kadınlara ve bazı bilginlere kasîde yazdığını, kasîde başına bir flori aldığını ve daha ileri giderek bazı meslek sahiplerine, delikanlılara, âşıklara nakit veya mal karşılığında murabba veya gazel yazdığını belirtir. Hatta *Ahmed ü Mahmûd* adlı eserini dahi ihtiyaç içindeyken böylesine düşük bir ücrete yazmak zorunda kalmıştır. Âşık Çelebi şairin hayatının sağırlık ve fakirlikle kuşatıldığını, sağırlık yüzünden kimseyle sohbet edemediği için ömrünü remil dükkânında müşteri bekleyerek geçirdiğini söyler (Kılıç, 2010: III-1577). Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi, Zâtî'nin dükkâna mahkûm olduğunu evde yalnız kalsa yanına kimsenin uğramadığını ama remil dükkânını açtığında şairlerin remil bahanesiyle ayağına geldiklerini, şiirlerini gösterdiklerini onun da bu münasebet içerisinde yetenekli bir şair gözüyle pek çok yeni söz ve hayale ulaştığını hatta bazılarını aynen aldığını söyler (Kılıç, 2010: III-1578; Sungurhan, 1999: 317). Âşık Çelebi, Zâtî'nin İstanbul'a Sultan Bayezid devrinde geldiğini sultana 'İydıyye, Bahâriyye ve Şitâ'iyye kasîdelerini sunduğunu ve bu dönemde ilk kasîdesini de vezir Ali Paşa'ya takdim ettiğini belirtir (Kılıç, 2010: III-1580; İsen, 1994: 216). Sultan Bayezid, Zâtî'nin yılda kendisine üç kasîde sunmasını buyurmuştur. Birini nevrüzda diğerlerini bayramlarda sunmasını istemiştir (Kılıç, 2010: III-1581). Nevruzda 2000 akçe caize aldığını, bayramlarda birer yüzü kemha birer yüzü çuha kaftan aldığını, Ali Paşa'nın suf verdiğini, vezirlerin yanlarına girip çıktığını, Hersekzâde Ahmed Paşa'dan iyilikler gördüğünü ve ayrıca Kazasker Hacı Hasanzâde, Müeyyedzâde, Nişancı Tâcizâde Cafer Çelebi'nin ihsanlarını gördüğünü, Danişmend Kadri Efendi ile dert ve kadeh arkadaşı olduğunu, Defterdâr Pirî Paşa'ya kasîde söyleyip caize aldığını söyler. Onun

*“Geldi ol zühhd libâsını kabâ itdürici
Zâhidâ hırkaya çek başunu mânend-i keşef” (Kılıç,2010: III-1583)*

beytini görünce padişah: *“Bakın Allah aşkına âlemde mana tükendi derler, mana tükenmez, hüner onu bulmaktadır”* deyip Zâtî’ye mansıb verilmesini emretmiş ancak vezirler sağır olmasından dolayı onun yerine Bursa ve başka yerlerde 30 akçelik tevliyet vermişlerdir. (Kılıç, 2010: III-1581-82). Hasan Çelebi, Âşık Çelebi’nin kendisinin sorup Zâtî’nin cevap verdiğini söylediği bu kısmı aynen almış lakin soran özneyi değiştirmiştir. Güya o suali Âşık Çelebi değil Hasan Çelebi’nin babası Kınalızâde Ali Çelebi sormuş ve o cevapları Zâtî, Alî Çelebi’ye vermiştir (Sungurhan, 1999: 317-322). Zâtî’ye yetişmeyen Hasan Çelebi öyle anlaşılıyor ki bu eksikliği babasını araya sokarak tamamlamaktadır. Âli de şairin nevruda 2000 akçe caize aldığını, bayramlarda birer yüzü kemha birer yüzü çuha kaftan aldığını eserine kaydetmiştir (İsen, 1994: 217). Âlî, şaire 25 akçelik tevliyet verdiklerini lakin şairin ne akçeyi kabul ettiğini ne de Bursa’ya gittiğini söylemektedir (İsen, 1994: 2016). Âşık Çelebi daha sonra Sultan Bayezid’in tahtan indirildiğini, Ali Paşa’nın öldüğünü, Müeyyedzâde ve Tâcizâde’nin azl edilince Zâtî’nin kimsesiz kaldığını (Kılıç, 2010: III-1583; İsen, 1994: 217) bunun üzerine Sultan Selim’e bir kasîde sunduğunu ve padişahın caizesini arttırarak kendisine bir köy verilmesini buyurduğunu, Tâcizâde Cafer Çelebi’nin takibiyle bu köyün kendisine verildiğini belirtmektedir. Kanuni Sultan Süleyman zamanında kasîde sunup kabul görmüş, ancak İbrahim Paşa vezirken şair Keşfi’nin kardeşi Hasbî’ye kızıp şairlerin maaşlarını kestirmiştir. Bunun üzerine Keşfi, Basırî, Kandî ve Zâtî gibi şairler toplanıp tekrar huzura çıkarlar. Vezir onları hoş karşılamaz. Hayâlî, Kandî’nin şekerci dükkânını taşıyınca bir kez daha huzura varırlar. Vezir yine onlara iyi davranmaz. Anlaşılır ki vezirin şairlere soğuk davranması vezirle arası iyi olan Hayâlî’nin işiymiş. Zâtî’nin dediğine göre, İbrahim Paşa’nın düğünü için bir kasîde yazıp iletmesi için Hayâlî’ye vermiş Hayâlî de şiir kendisininmiş gibi mahlası değiştirip vezire sunmuş, Zâtî kendisine ait olduğunu iddia etmesine rağmen inandıramamış ve çaresiz remil dükkânı ile yetinmiştir. Daha sonra Zâtî kendisine ihtiyarlığın geldiğini belirterek İbrahim Paşa öldükten sonra Ayaz Paşa’nın vezirliği döneminde de bir şey elde edemediğini söyler. Ancak Şehzade Sultan Mehmed sancağa çıkarken Zâtî’nin müretteb dîvânını ister. Zâtî de kendi el yazısıyla külliyatını verir ve uşağı Cafer ile kayınbiraderleri Ahmed ve Mahmûd Çelebi için dirlik ister fakat kabul edilmez (Kılıç, 2010: III-1584).

Âşık Çelebi’nin belirttiğine göre, Zâtî’nin evi Sarıgürz Hamamı mahallesinde ve dükkânı Sultan Bayezid Camii’nin avlusundadır. Zâtî, her gün evden dükkâna elinde bir asa ile yaya gidermiş. Çamur olunca bastonla, olmadığı zaman da bastonsuz gidermiş. Hayatının her döneminde nükteyi elden bırakmayan Zâtî ile ilgili Âşık Çelebi şu anekdotu anlatır: Bir gün onu iki büküm evden dükkâna

giderken görüp “*Bu ne hâl*” diye sormuş ve sorusuna Zâtî şu matla ile cevap vermiş:

*“Yiğitlik cevherini elden yitirdim hasretâ kanı
Eğilip aradım şimdi bulamam neyleyem anı”* (Kılıç, 2010: III-1588).

Zâtî, bir müddet sonra dükkâna gidemez olunca dükkânını, evine yakın Koca İbrahim Paşa Hamamı Çarşısı’na taşıyarak şairler meclisini orada kurar (Kılıç, 2010: III-1588).

f) Meslek Hayatı

Ahdî, Âşık Çelebi ve Beyânî şairin İstanbul’da remmallik ile uğraştığını belirtir. (Solmaz, 2005: 152; Kılıç, 2010: III-1581; Sungurhan, 1994: 68). Hem Âşık Çelebi hem de Hasan Çelebi Zâtî’nin şiirden önce çizmecilikle meşgul olduğunu söylerler (Kılıç, 2010: III-1581; Sungurhan, 1999: 315; Sungurhan, 19994: 68). Âlî de şairin çizmecilik sanatında başarılı olduğunu kaydetmiştir (İsen, 1994: 216). Tezkireler, çizmeciliği İstanbul’da mı, İstanbul dışında mı yaptığını belirtmemişlerdir. Ancak Hasan Çelebi, şiir yeteneğini göstermek için dükkânını bırakarak İstanbul’da fesahat pazarı içinde dükkân açmak amacıyla İstanbul’a yerleştiğini söyler (Sungurhan, 1999: 315) ki bu ifadelerden çizmeci dükkânının memleketinde olduğuna dair bir çıkarım yapılabilir.

g) Vefatı / Vefat Yeri

Âşık Çelebi, şairin İstanbul’da 952 hicri yılında 76 yaşında öldüğünü kaydeder (Kılıç, 2010: III-1573). Âli, şairin 973 yılında vefat ettiğini ve 73 yıl yaşadığını söylemektedir (İsen, 1994: 218). Şair, dükkânını taşıdıktan üç, dört ay sonra 953 Ramazan’ın son yarısında vefat etmiştir (Kılıç, 2010: III-1589; Sungurhan, 1999: 322; Sungurhan, 1994: 68). Âşık Çelebi Zâtî’nin sadece bir gün hasta yattığını bu esnada bütün dostlarının isimlerini andığını ve özellikle Selîkî ile kendisini yanına çağırtdığını belirtir (Kılıç, 2010: III-1589). Namazı Edirnekapı’da kılınmıştır (Kılıç, 2010: III-1589; İsen, 1994: 218). Şair Keşfi ve Basirî’nin yanına defnedilmiştir (Kılıç, 2010: III-1589; İsen, 1994: 218). Zâtî, Taşlıcalı Yahya Bey’i çok hafife almış olsa da Yahya Bey, şairin cenazesinde çok hizmet etmiştir (Kılıç, 2010: III-1589). Ölümüne Zuhûri-yî ‘Acem, ‘Abdî ve Âşık Çelebi tarih düşürmüşlerdir (Kılıç, 2010: III-1589). Gelibolulu Âlî de şairin ölümüne Zuhûri ve ‘Abdî’nin tarih düştüğünü kaydetmiştir (Solmaz, 2005: 218). Hasan Çelebi bunlardan farklı olarak İydî’nin düştüğü tarihi de kaydetmiştir (Sungurhan, 1999: 322).

II. Edebi Kişiliği

a) Edebi Yeteneği

Sehî, şairin tabiatını kusursuz ve zihnî letafetini yüksek bulur (İsen, 1998: 194). Sehî ve Beyânî, Zâtî’yi devrinde büyük şöhreti olan bir şair olarak tespit ederler (İsen, 1998: 194; Sungurhan, 1994: 68). Âşık Çelebi, şairin tabiatında şiir kuvveti

bulduğunu söyleyerek ondaki şiir yeteneğini Allah vergisi olarak niteler (Kılıç, 2010: III-1573). Ayrıca, Zâtî'nin edebi konumu belirlerken onun mesnevîde Şeyhî'den, kasîdede Ahmed Paşa'dan ve gazelde Necâtî'den geri olduğunu söyler. Ancak Zâtî'yi Anadolu şairlerinin büyüklerinden biri olarak niteler ve şairlerin kendisini örnek almasının uygun düşeceğini söyler (Kılıç, 2010: III-1574). Âşık Çelebi, Zâtî'nin sağırlıktan kurtulup şairler arasına katılabileseydi çok daha kudretli bir şair olacağını belirtir. Şairin bu edebi gücü, bu iki olumsuzluğa rağmen gösterdiğini söylemiştir (Kılıç, 2010: III-1577-78). Zâtî'nin dükkânına gelen bazı şairlerin hayal ve mazmunlarını şiirinde kullandığını belirten Âşık Çelebi, şaire: “Niye böyle yaptın?” denildiğinde: “Bir hoşça manicikdür sizin divanınız yokdur bunlar zayi olmasın diye manicigi esirgediğinden aldığını” kaydeder. Ancak bir başkası kendisinin bir beytini bozsa evini kaybetmiş gibi huzursuz olur, bir gazelini alsa akli başından gidermiş (Kılıç, 2010: III-1578). Âşık Çelebi Zâtî'nin ömrünün son demlerinde dahi kendisine para, altın, helva, kumaş getirenlere bile gazeller verdiğini, bunu da sermayeden zarar etmediği anlayışıyla yaptığını, gazellerinin divanında durduğunu üstelik altın, para, şeker ve helva kazanma mantığıyla hareket ettiğini belirtmiştir. Ancak Âşık Çelebi'nin naklettiği bir olay bunun tersine işlediğini de göstermektedir. Pir Mehmed Çelebi adlı bir müderris Zâtî'ye para karşılığı yazdırdığı şiirleri “*Bunlar benim şiirlerim, Zâtî benim şiirlerimi çalıyor*” biçiminde yansıtmış, Âşık Çelebi'nin naklettiğine göre, Zâtî bundan çok müteessir olmuş ve üzülmüştür (Kılıç, 2010: III-1579). Hasan Çelebi şairi tabiatında şiir ve nazm galip, zihni nazma mayil olarak niteler (Sungurhan, 1999: 315). Hasan Çelebi Zâtî'nin kelimelerine, belagatına ve şaşırtıcı anlam ve hayaller buluşuna dair fikirleri Âşık Çelebi'den kaynak göstermeden alır ve yine onun tenkidini de: bazı şiirlerinin soğuk olduğunu, edalarının zamana mahsus bulunduğunu, güzellik ve inceliğe zıt manalar içerdiğini aynen tekrarlar (Sungurhan, 1999: 316). Hasan Çelebi, Zâtî'nin inatçı bir kişiliğe sahip olup şiirine itiraz edildiğinde muterizi dinlemediğini belirtir (Sungurhan, 1999: 316). Ahdî, Zâtî'yi şairler sultanı olarak nitelemektedir (Solmaz, 2005: 152).

b) Dönemin Şairleri ile İlişkileri

Zâtî'nin dönemin şairleri ile ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izler. Âşık Çelebi, Zâtî'nin Sultan Mehmed Camii müezzini Hallac Zâtî'nin kendisiyle aynı mahlası kullanmasından ve edasından sıkıntı duyduğunu belirtir. Âşık Çelebi, bu zatla ilgili şu olayı nakleder: Şair Necâtî, 1512 yılında İstanbul'a uğradığında padişahın izniyle bir şura meclisi kurar. Meclisine zamanın şairleri Revânî, Ferrûhî, Mesihî, Şem'i, Âhî ve Zâtî katılır. Mecliste adı geçen şairlerin şiirleri okunup, mey sohbetine geçildiğinde içeri Hallac Zâtî girer. Necâtî gelenin kim olduğunu sorunca meclistekiler: “Gelen Zâtî” diye alay yollu överler. Necâtî: “Çok tuhaf, Zâtî gibi bir şair dururken bir şairin daha Zâtî mahlası ile ortaya çıkması şairlik alametidir” diyerek Hallac Zâtî'ye bir şiir okumasını söyler. Ancak Hallac Zâtî'nin okuduğu şiirden, sıradan bir şair olduğunu anlayınca bu haliyle Zâtî ile boy ölçüşmesinin edepsizlik olduğunu söyleyerek bir mahlasta muktedir bir şair

varken sıradan bir şairin aynı mahlası kullanmasına, şairler sultanı olarak yasak getirmenin uygun düşeceğini belirtir (Kılıç, 2010: III-1573).

Âşık Çelebi'nin naklettiğine göre Zâtî, Âhî'yi sevmez ve hayırla yad etmezmiş. Nedeni ise Zâtî'nin bir gazelin kendisine mal etmesi imiş. Söz konusu gazelin matla beyti şudur:

*“Uçmasun yanlış haberler ol hümânun üstüne
Âşiyân-ı zâga varmak düşmez anun üstüne”* (Kılıç, 2010: III-1580).

Âşık Çelebi bu gazelin her iki şairin de divanında olduğunu belirtmektedir (Kılıç, 2010: III-1579).

Zâtî'nin Hayâlî ile asla yıldızının barışmadığını söyleyen Âşık Çelebi'ye göre, Hayâlî önceleri Zâtî'yi üstat sayarken sonra araya düşmanlık girmiş ve birbirlerinin açıklarını kollamaya başlamışlardır. Âşık Çelebi aralarındaki husumetin birbirlerinin kanına aş yerecek düzeyde olduğunu gözlemlediğini söyler (Kılıç, 2010: III-1588).

Mesîhî ile karşılıklı hicivleri mevcuttur (Kılıç, 2010: III-1595). Revânî ile dönemin şair sultanlığı sayılma rekabeti yüzünden aralarında husumet vardır (Avşar, 1990: 284).

Dostlarından Hakimzâde Ata, Zâtî'nin dükkânını taşıması üzerine şu beyti söylemiş, ancak Zâtî bundan incinmiştir:

*“Pîrlikde yine Zâtî tâze düken açmışsın
Dükkânunu terk idüp gayri yire kaçmışsın”* (Kılıç, 2010: III-1589).

Bunların aksine Zâtî'nin Feridî, Sehî, Andelibî ve Âşık Çelebi ile uyum içinde ve dost oldukları görülür (Kılıç, 2010: III-1596-97).

c) Etkilediği / Etkilendiği Şairler

Âlî, Bâkî'nin şairin öğrencisi olduğunu ve bizatihi ondan ders aldığını belirtmektedir (İsen, 1994: 215).

d) Şiirlerine İlişkin Değerlendirmeler

Sehî, Zâtî'nin gazellerinde hususi manalar olduğunu belirterek daha önceki şairlerin şiirlerinde yer almayan özgün atasözü ve deyimlerinin çokluğundan bahisle şiirini makbul ve beyitlerini sanatlı olarak niteler (İsen, 1998: 194). Âşık Çelebi Zâtî'nin kelimelerini kuvvetli ve yerli yerinde bulur ve şiir mantığını sağlam olarak niteler. Zâtî'nin duyulmamış şaşırtıcı anlamlar, tuhaf özgün hayaller ve edebi sanatları şiirlerinde topladığını ve bu yönüyle tamamen özgün olduğunu belirtir. Bu tarz söylemleri olan şairlerin Zâtî'den zayıf olduklarını söyler. Âşık Çelebi Zâtî'nin bu başarısını; hiçbir şeyle uğraşmayıp geçimini tamamen şiirden sağlaması, eski şairlerin pek çoğu ile sohbet edip her birinden

çok yararlanması, şiiri şiar, şairliği iftihar sayması ve bu duruşundan dolayı da marifet edinip üstat konumuna gelmesi gibi sebeplere bağlar (Kılıç, 2010: III-1574).

e) Eserleri

Sehî, Zâtî'nin dîvânı olup olmadığını belirtmeksizin 500 kadar kasîdesinden ve 3000 gazelinden bahseder (İsen, 1998: 194). Latîfî, şairin 3000 gazeli, 500 kasîdesi ve 1000 civarında rubaiyyâtı ve kıtası olduğunu kaydeder (Canım, 2000: 262). Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Beyânî ve Gelibolulu Âlî'ye göre, şairin 1700 civarında gazeli ve 400'den fazla kasîdesi vardır (Kılıç, 2010: III-1574; Sungurhan, 1999: 316; Sungurhan, 1994: 68; İsen, 1994: 216). Latîfî şehrengizlerinin ve lugazlarının dışında *Ahmed ü Mahmûd*'u, *Siyer-i Nebî*'si, *Kitâb-ı Mevlîd*'i, *Şem ü Pervâne*'si ve *Husrev ü Şîrîn* tarzında *Ferruhnâme*'si olduğunu söyler (Canım, 2000: 262). Âşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Beyânî ise şairin *Şem ü Pervâne* adlı mesnevîsinin 10.000 beyit tutarında olduğunu bu kitapta dile getirilen mana ve latifelerin daha önce herhangi bir şair tarafından dile getirilmediğini söyler (Kılıç, 2010: III-1575; Sungurhan, 1994: 68; Sungurhan, 1996: 316). Âşık Çelebi *Şem ü Pervâne* yahud *Ferahnâme* adında hezec bahrinde 5000 beyitlik bir kitabı ve *Ahmed ü Mahmûd* adında remel bahrinde bir kitabı daha olduğunu söyler (Kılıç, 2010: III-1575). Beyânî şairin sadece *Ahmed ü Mahmûd* isimli eserini (Sungurhan, 1994: 68) Âlî ise *Şem ü Pervâne* isimli eserini (İsen, 1994: 216) kaydetmiştir. Ayrıca Âşık Çelebi şairin manzum nice resayili, Kur'an falı ve mensur letaifinin olduğunu kaydeder (Kılıç, 2010: III-1574). Âşık Çelebi dönemin âlim ve fazıllarından Pirî Çelebi'nin *Zâtî'nin Dîvânı*'nı alıp 600 tane gazel ve 80 tane kasîdesini seçtiğini kaydeder (Kılıç, 2010: III-1575). Bu bilgiden Âşık Çelebi'nin Zâtî biyografisini yazdığı sırada *Zâtî Dîvânı*'nın mürettep bir şekilde olduğunu ve piyasada alınıp satıldığını anlıyoruz. Âşık Çelebi Zâtî'nin şiirlerini sağlam, taâba hoş gelen, beğenilen şiirler olarak belirttikten sonra şiirlerinde bazen soğuk edaların, sıradan tabirlerin ve yabancı anlamlar içeren söyleyişlerin de olduğunu da kaydeder. Özellikle 940 yılından sonra söylediği şiirlerin, güzellik ve akıcılıktan uzak olduğunu tespit eder. Zamanın devlet büyüklerinden birileri Zâtî'den kasîde ve nazîre istediklerinde şairin önceki kasîde ve gazellere müracat edip eski hayal ve manalara değişik bir elbise giydirerek yeniymiş gibi takdim ettiğini ileri sürer. Böyle davranmasını da iki yönden mazur görür; sağırlık ve fakirlik. Geçim derdi için böyle davrandığını da ayrıca kaydeder (Kılıç, 2010: III-1576; Sungurhan, 1999: 316).

Sonuç

Yetenekli, nüktedan bir şair olup sıra dışı bir hayat yaşayan Zâtî'nin XVI. yüzyıl tezkirelerine bu renkli kişiliğinden çok değişik izler yansımıştır. Öyle görülüyor ki Zâtî biyografisinin temelini onunla dost olan ve her şeyini bilen Âşık Çelebi kurmuştur. Âşık Çelebi'yi izleyen tezkirecilerin şairle ilgili tespit ve değerlendirmeleri belirgin şekilde Âşık Çelebi'nin hükümlerini yansıtmaktadır. Onun edebî yeteneğine ve bu yetenekle ters orantılı olan edebî zaafına ilişkin değerlendirmelerde belirleyici olan yine Âşık Çelebi'dir. Ancak bu portre için

Âşık Çelebi tarafından çekilen çizgilerin, diğer tezkireciler tarafından daha belirgin hale getirildiği ve bu ittifaktan doğan ortak bir Zâtî algısının ortaya çıktığı görülmektedir.

Kaynakça

AVŞAR, Ziya (1990). Revânî'nin Şiir Anlayışı. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (1), 279-297.

CANIM, Rıdvan (2000). *Latîfî - Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

İSEN, Mustafa (1994), *Gelibolulu Âlî - Kühü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

İSEN, Mustafa, (1998). *Sehî Bey- Heşt- Behişt*, Ankara: Akçağ Yayınları.

KILIÇ, Filiz (2010). *Âşık Çelebi - Meşâirü's-şu'arâ İnceleme-Metin*, 3 Cilt, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

SOLMAZ, Süleyman (2005). *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

SUNGURHAN, Aysun (1994). *Beyânî Tezkiresi, İnceleme-Tenkitli Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

SUNGURHAN (EYDURAN) Aysun (1999). *Kınalızâde Hasan Çelebi - Tezkiretü's-şu'arâ İnceleme-Tenkitli Metin*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.